

„Słowo Polskie” w latach 1918-1928 : organ prasowy Narodowej Demokracji / Justyna Maguś. - Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2019. - 410 s. : il. ; 24 cm. - ISBN 978-83-227-9171-4

Prasa, będąca źródłem informacji przekazywanych przez oficjalne instytucje, jak również miejscem wymiany poglądów i opinii, jest niezwykle cennym materiałem do badań. Na bogactwo i różnorodność tematyki podejmowanej na łamach czasopism zwróciła uwagę Justyna Maguś, która skoncentrowała się na periodyku „Słowo Polskie”, jednym z bardziej opiniotwórczych pism wychodzących we Lwowie przed wybuchem I wojny światowej. Przeprowadzone przez nią analizy zostały przedstawione w monografii pt. „Słowo Polskie” w latach 1918-1928: organ prasowy Narodowej Demokracji, która ukazała się w Wydawnictwie Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie w 2019 r. Jak zaznaczyła autorka, rozprawa jest kontynuacją badań na temat prasy narodowej dwudziestolecia międzywojennego zainicjowanych przez Urszulę Jakubowską² i Wiktora Peplińskiego³. W ten nurt badań wpisują się także studia opublikowane przez m.in. Aleksandrę Lubczyńską⁴ i Anetę Dawi-

¹ Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Humanistyczny.

² Jakubowska, U. (1991). *Lwów na przełomie XIX i XX wieku: przegląd środowisk prasotwórczych*. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN; też (1984). *Oblicze ideowo-polityczne „Gazety Warszawskiej” i „Warszawskiego Dziennika Narodowego” w latach 1918-1939*. Warszawa; Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe; też (1988). *Prasa Narodowej Demokracji w dobie zaborów*. Warszawa; Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

³ Pepliński, W. (1978). *Oblicze społeczno-polityczne „Słowa Pomorskiego” w latach 1920-1939*. Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich; tenże (1987). *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej: 1920-1939: system funkcjonowania i oblicze społeczno-polityczne prasy polskiej*. Gdańsk: Wydawnictwo Morskie.

⁴ Lubczyńska, A. (2016). *Działalność wydawnicza Narodowej Demokracji w Galicji w dobie autonomii (1892-1914)*. Pruszcz Gdański: Wydawnictwo „Jasne”.

dowicz⁵. Periodykowi „Słowo Polskie” wcześniej poświęcili uwagę np. Adam Wątor⁶ i Witold Wojdyło⁷ oraz Maguś⁸.

Intencją autorki było zaprezentowanie ważnych tematów politycznych i społecznych publikowanych na łamach „Słowa Polskiego”, aby odpowiedzieć na pytanie o problematykę dominującą we lwowskim periodyku. Autorka sformułowała w tym celu cztery hipotezy: „Stanisław Grabski częściej niż inni redaktorzy naczelni wykorzystywał szpaltę redakcyjną do promowania myśli narododemokratycznej. [...] problematyka dotycząca idei rzadziej występowała na łamach „Słowa Polskiego” niż pozostałe zagadnienia mające wymiar bieżących spraw politycznych, społecznych, wyznaniowych, oświatowych. [...] problematyka mniejszości narodowych była częściej podejmowana przez członków redakcji w artykułach wstępnych niż pozostałe, wyodrębnione w strukturze problemy. [...] tematyka dotycząca sytuacji wewnętrznej w państwie dominowała w przekazach nadawcy nad zagadnieniami dotyczącymi spraw międzynarodowych” (s. 10). Za prawdziwe autorka uznała trzy pierwsze hipotezy.

Uwagę czytelnika powinien zwrócić bogaty zbiór materiałów analizowanych przez J. Maguś. Podstawowymi źródłami do badań były roczniki pisma „Słowo Polskie” za lata 1918-1928⁹. Szczegółowym analizom autorka podała ponad 35000 numerów, z których do gruntownych studiów zakwalifikowała blisko 1600 tekstów (ich wykaz zamieszczono w bibliografii). Wykorzystała również archiwalia polskie zgromadzone w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Bibliotece Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu oraz archiwalia ukraińskie znajdujące się w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie.

Za cezury czasowe autorka przyjęła dwie daty: 1918 i 1928 r., czyli czas od wznowienia pisma po zakończeniu I wojny światowej i początku kształ-

⁵ Dawidowicz, A. (2016). Rola prasy w rozwoju Narodowej Demokracji (1893-1939). W: M. Dajnowicz, A. Miodowski (red.), *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku* (s. 229-240). Białystok: Wydawnictwo HUMANICA; Dawidowicz, A., Maj, E. (2010). *Prasa Narodowej Demokracji 1886-1939*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

⁶ Wątor, A. (2010). Rola lwowskiego dziennika „Słowo Polskie” w tworzeniu partii politycznej w początkach XX wieku. W: A. Dawidowicz, E. Maj (red.), *Prasa Narodowej Demokracji 1886-1936* (s. 129-142). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

⁷ W. Wojdyło, W. (2010). Rola lwowskiego „Słowa Polskiego” w propagowaniu idei endeckiej w Małopolsce Wschodniej. W: A. Dawidowicz, E. Maj (red.), *Prasa Narodowej Demokracji 1886-1936* (s. 143-149). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

⁸ Maguś, J. (2018). „Słowo Polskie” w latach 1895-1915. *Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy*, 10, 169-183; też (2013). Zarys monografii „Słowa Polskiego” w latach 1918-1928. W: E. Maj, A. Dawidowicz (red.), *Prasa Narodowej Demokracji* (t. 4: *Prasa lokalna, regionalna, środowiskowa*) (s. 81-93). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

⁹ Roczники „Słowa Polskiego” zostały zdigitalizowane przez Bibliotekę Jagiellońską. Brakujące numery pozyskano z zasobów Biblioteki Naukowej Ukrainy im. Stefanyka we Lwowie.

towania się granic Polski do pierwszych wyborów parlamentarnych po przewrocie majowym w 1926 r. i rozszerzenia wpływów obozu sanacyjnego. W monografii zastosowano układ problemowo-chronologiczny, zestawiając zagadnienia w pięć rozdziałów, które uzupełniono o wstęp, zakończenie, bibliografię, spis tabel, wykresów, ilustracji, aneks i indeks osobowy.

Rozdział pierwszy *Powstanie i rozwój dziennika „Słowo Polskie”* stanowi wstęp do rozważań podjętych w dalszej części monografii. Autorka przedstawiła okoliczności polityczne towarzyszące rozwojowi prasy związanej z Narodową Demokracją. Szczególną uwagę zwróciła na „Słowo Polskie”, które na początku XX w. było dziennikiem cieszącym się dużą popularnością wśród czytelników galicyjskiej społeczności. Pismo odegrało istotną rolę w procesie kształtowania się Narodowej Demokracji. Periodyk ukazywał się od 1895 r. i do odzyskania przez Polskę niepodległości przeszedł przemiany zarówno organizacyjne (np. zmiany instytucji wydających pismo i zespołów redakcyjnych), jak również przeobrażenia w charakterze i tematyce pisma – wprawdzie politycznego, ale ze sporą dawką informacji kulturalnych, na tle uregulowań prawnych i rozwoju Lwowa jako ośrodka prasowego. Po zakończeniu I wojny światowej periodyk wznowił działalność 21 grudnia 1918 r. Autorka opracowała interesujące zestawienie tematów artykułów redakcyjnych publikowanych na łamach „Słowa Polskiego” w latach 1918-1928, z którego wynika, że najwięcej tekstów dotyczyło spraw wewnętrznych nowo odrodzonego państwa, w tym np. walk o granice, plebiscytów, wydarzeń parlamentarnych oraz reform szkolnictwa i administracji. W tej części monografii J. Maguś scharakteryzowała też zespół redakcyjny periodyku i problemy finansowe, które pojawiły się na przełomie 1927/1928 r.

W opinii autorki redakcja „Słowa Polskiego” starała się przede wszystkim kształtować określone postawy społeczne i polityczne, jak również aktywizować ludność do działań zmierzających do zapewnienia Polsce właściwej pozycji w świecie. Stąd też publikowano artykuły informacyjne, dotyczące m.in. mechanizmów działania polityki, innych regionów Polski, historii, ekonomii, dostarczano także wiadomości o codziennym życiu we Lwowie. Materiał zgromadzony w kolejnych czterech rozdziałach monografii, prezentujący problematykę podejmowaną na łamach „Słowa Polskiego”, w pełni uzasadnia stanowisko J. Maguś.

W rozdziale *Wartości polityczne: naród, państwo, ekonomika* autorka skupiła się na zaprezentowaniu takich pojęć, jak: naród, państwo i ekonomika. W opisywaniu pierwszego z wymienionych terminów – naród – na łamach „Słowa Polskiego” dążono przede wszystkim do budowania tożsamości narodowej i odbudowania idei solidarności narodowej. W procesie uświadamiania narodowego widziano ogromną rolę inteligencji. Potrzebowała ona jednak mobilizacji, ponieważ, w opinii autorów tekstów publikowanych na łamach „Słowa Polskiego”, inteligencja nie podjęła się realizacji przypisywanych jej ról. Piętnowano też negatywne postawy Polaków,

m.in. łapownictwo, złodziejstwo – charakterystyczne bardziej dla pierwszych lat po odzyskaniu przez Polskę niepodległości – jak również zbyt uleganie wpływom wschodnim i brak dojrzałości politycznej. Z zagadnieniem narodu silnie wiązano sprawy wychowania kolejnych pokoleń zgodnie z wartościami Kościoła katolickiego. W tym kontekście autorka scharakteryzowała sprawy edukacji szkolnej, w tym wzmocnienie statusu zawodowego nauczycieli i potrzebę opracowania jednolitego programu nauczania i wychowania w szkolnictwie. Wiele miejsca przeznaczano na takie tematy, jak np. ustroj państwa, ujednoczenie ustawodawstwa, które traktowano jako jeden z czynników scalających tereny byłych zaborów, czy konstytucja. Funkcja edukacyjna periodyku przejawiała się m.in. w publikowaniu artykułów na problemy ekonomiczne. Autorka wyróżniła w nich teksty na temat m.in. waluty obowiązującej w Polsce, nieprawidłowości w polskiej gospodarce, reform ekonomicznych, kryzysu gospodarczego w Polsce, które miały zachęcać do wysiłku na rzecz budowy potęgi gospodarczej państwa.

Druga Rzeczpospolita była państwem zamieszkiwanym przez wiele narodowości, które wpływały na życie polityczne, społeczne i kulturalne. Prawa mniejszości narodowych regulowały akty prawne (np. traktat wersalski i dołączony do niego traktat mniejszościowy z 1919 r., traktat ryski z 1921 r., konwencja genewska zawarta między Polską a Niemcami w 1922 r., zapisy w Konstytucji z 1921 r.), których treść rodziła niejednokrotnie sprzeciw Narodowej Demokracji ze względu m.in. na generowanie trudności w zintegrowaniu narodu. Najwięcej miejsca na łamach lwowskiego pisma poświęcono trzem narodowościom: ukraińskiej, żydowskiej i niemieckiej. Ich sprawy przedstawiono na tle polityki Polski wobec narodowości innych niż polska, jak również w powiązaniu spraw narodowościowych z problemami politycznymi, a także kwestiami dotyczącymi szkolnictwa, edukacji i ustawodawstwa. Autorka zwróciła uwagę na wykorzystywanie emocji w kreowaniu świadomości narodowej w odniesieniu do obcych narodowości. Galicję Wschodnią zamieszkiwała dość liczna grupa przedstawicieli mniejszości ukraińskiej, w przypadku której – jak stwierdziła J. Maguś – tak właściwie brakowało jednolitego stanowiska rządu w sprawie polonizacji. Na łamach „Słowa Polskiego” jeszcze wyraziściej występowało przeciw ludności pochodzenia żydowskiego, której brak możliwości asymilacji widziano przede wszystkim w odmiennym systemie wartości. „Słowo Polskie” wypowiadało się przeciwko uregulowaniu zasad współżycia społeczności żydowskiej i polskiej, obawiając się dyskryminowania w tym układzie Polaków. Ludność niemiecka, zamieszkująca województwo lwowskie w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości, nie angażowała się politycznie. Inaczej sprawa przedstawiała się na Górnym Śląsku i w polskiej części Śląska Cieszyńskiego. Na tych terenach nieporozumienia między ludnością polską a niemiecką narastały, szczególnie mocno w okresach plebiscytów i w chwili wyborów. Mniejszość niemiecka, podobnie jak

żydowska, w opinii autorów tekstów publikowanych na łamach „Słowa Polskiego”, zagrażała pozycji gospodarczej Polski. Mniejszość niemiecka dbała o edukację, biblioteki, organizowała spotkania kulturalne. Dynamicznie rozwijało się niemieckie towarzystwo szkolne i związek krajowy niemieckich nauczycieli i nauczycielek, dlatego starano się tworzyć na Górnym Śląsku odpowiednie warunki rozbudowy polskich instytucji związanych z edukacją i kulturą. Te zagadnienia udało się autorce trafnie opisać w powiązaniu z sytuacją przede wszystkim polityczną i gospodarczą Polski.

Czwarty rozdział monografii poświęcono sprawom wewnętrznym Polski, o których często pisano na łamach „Słowa Polskiego”. Szczególną uwagę autorka zwróciła na trzy zagadnienia: kształtowanie granic Polski, życie polityczne i organizację Kresów Wschodnich. Jak zaznaczyła J. Maguś, w okresie formowania się polskich granic lwowski periodyk pełnił funkcję informacyjną i oceniającą. Najwięcej miejsca poświęcono problematyce tworzenia się granicy wschodniej (sprawę tę traktowano jako problem ogólnopaństwowy, dlatego pisano m.in. o działaniach, które mogłyby przyczynić się do zespolenia tego terenu z resztą Polski) i obszarom spornym z państwem niemieckim. Niejednokrotnie redakcja „Słowa Polskiego” negocjowała politykę rządu polskiego oraz skupianie się tak właściwie tylko na ziemiach Królestwa Kongresowego i pomijanie terenów pozostałych zaborów. Narzekano na brak spójnego programu rządowego na Kresach, dlatego apelowano o podjęcie przez rząd zdecydowanych działań zapobiegających utracie Kresów. Często publikowano komunikaty o brutalnej agresji Ukraińców względem polskiej ludności. Równie emocjonalne wpisy dotyczyły Górnego Śląska. Organizację plebiscytów na Górnym Śląsku, Śląsku Cieszyńskim, w Orawie i Spiszu traktowano jako obowiązek wszystkich obywateli. Stąd też nawoływano do zbiórki pieniędzy, czy rejestracji osób mogących wziąć udział w plebiscytach. Ich wyniki nie zawsze zadowalały redakcję periodyku, czego wyraz wielokrotnie dawano na łamach pisma. Stronniczy charakter periodyku autorka ujęła szczególnie w podrozdziale poświęconym życiu politycznym. Najwięcej miejsca przeznaczono w piśmie krytyce socjalistów, których traktowano jako wrogów ideologicznych, i ludowców. Autorka trafnie odnotowała zmianę podejścia redakcji do osoby Józefa Piłsudskiego, zaznaczając wrogie nastawienie do naczelnika szczególnie po przewrocie majowym w 1926 r.

Ostatni rozdział poświęcono sprawom zewnętrznym Polski, opisując zagadnienie w odniesieniu do wybranych krajów europejskich i Ligi Narodów. Teksty publikowane na łamach „Słowa Polskiego” świadczyły o przenikliwej analizie sytuacji politycznej w Europie. Koncentrowano się na ekspansji niemieckiej, wyraźnie podkreślano też brak zaufania do polityki Wielkiej Brytanii. Szczególne zainteresowanie wykazywano jednak wschodnimi sąsiadami Polski – Rosją Sowiecką, później Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich, oraz państwami nadbałtyckimi. Pokazy-

wano zagrożenia płynące ze strony Rosji. Sprzeciw budziło jej ingerowanie w wewnętrzne sprawy Polski, kiedy zarzucano Polakom łamanie praw mniejszości narodowych: Białorusinów i Ukraińców. J. Maguś trafnie skonstatawała pojawiające się na łamach lwowskiego periodyku komunikaty, apele i artykuły informacyjne na temat polityki zagranicznej rządu, dopełniając te teksty informacjami historycznymi. Jak zauważyła autorka, „Słowo Polskie” w sposób charakterystyczny dla czasopism politycznych dokonywało selekcji informacji przekazywanych czytelnikom, podobnie jak w przypadku informacji o sprawach wewnętrznych Polski. Dzielono się także z czytelnikami wątpliwościami co do działań mocarstw, szukających dla siebie najkorzystniejszych rozwiązań. Polityka Ligi Narodów oceniona została przez redakcję negatywnie ze względu na brak deklarowanej równości państw członkowskich i niezdolności do zagwarantowania pokoju w Europie, jak również podejmowanie działań szkodliwych dla interesów Polski.

Zaprezentowana publikacja J. Maguś stanowi interesujące kompendium wiedzy na temat polityki Narodowej Demokracji, powstałe w wyniku pracochłonnej i wnikliwej analizy zawartości lwowskiego „Słowa Polskiego”. Monografia porządkuje i dopełnia wiedzę na temat roli periodyku w kształtowaniu poglądów członków galicyjskiej społeczności w okresie formowania się państwowości polskiej po wieloletniej niewoli.